ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Дубинський І.Ю.,

*аспірант кафедри адміністративного, кримінального права та процесу
Міжнародного університету бізнесу і права*

УДК 342.2

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2019.3.1>

ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СУЧАСНОГО ТИПУ

У сучасної держави з'являються безліч функцій, які до певного моменту не були характерні для держави, і це відбувається внаслідок того, що суспільство ставить перед державою завдання, які не розглядалися як нагальні на попередніх етапах історичного розвитку. Водночас жодна з тих функцій, що виникає у держави в сучасних умовах не слід вважати базовою, всі такі нові функції – похідні. Їх не можна назвати й універсальними не лише в історичному, а й в культурному аспектах. Водночас існування у держави різних функцій може бути пов'язано не тільки з характеристиками держави, а й зі сформованими у конкретному суспільстві принципами розмежування сфер відповідальності між державою і недержавними організаціями, іншими словами – співвідношення держави та громадянського суспільства.

Функції держави є однією з фундаментальних положень теорії держави та права і становлять науковий предмет дослідження. За останні роки проблематика функцій держави та права була досліджена в працях таких науковців, як Балинська О.М. [8], Гарасимів Т.З. [5], Зайчука О.В. [2], Оніщенко Н.М. [2, 3], Тодика Ю.М. [4], Гусарев С. [5], Колодій А. [5], Безклубий І.А. [6], Гриценко І.С. [6], Шевченко О.О. [6], Бабкін В.Д. [7] та інші. Основні функції держави законодавчо закріплені в Конституції України як самоочевидно, так і опосередковано, з допомогою інших нормативно-правових інструментів. Це, зокрема, стосується конституційних норм щодо змісту і спрямованості діяльності держави та обов'язків держави. Так, у Конституції України сказано, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» [1].

Базові функції держави, якщо розглядати їх з позицій характеру зв'язку з іншими функціями, характеризуються ознаками, які властиві системотвірним функціям. Системотвірною називають таку функцію, що об'єднує всі інші функції держави, надаючи цілісність, тобто спроможність забезпечити досягнення певного ефекту або результату. Системотвірною функцією держави може бути визнана та, виконання якої забезпечує реалізацію мети існування системи та для здійснення якої розрізнені функції інтегруються до єдиної системи та починають виконуватися, погоджуючись між собою. Реа-

лізація базових функцій, забезпечуючи вирішення характерних для будь-якої держави за її природою завдань, об'єднує всі складові частини механізму держави як системи, створює умови для їхніх погоджених дій. Похідних функцій держави багато і вони різноманітні, і неможливо скласти їхній вичерпний перелік. Функції держави виникають у нових історичних умовах, і похідні функції доповнюють перелік вже наявних у держави функцій.

Слід також наголосити, що будь-яка нова похідна функція обов'язково конкретизується. У тих випадках, коли у держави в конкретних культурно-історичних умовах з'являються специфічні ролі, не пов'язані з тими функціями, які є для неї системотвірними, можна з упевненістю говорити про появу у держави дисфункцій.

Якщо говорити про форми, в яких відбувається діяльність сучасної держави з реалізації характерних їй функцій, то вони можуть бути як правовими, так і неправовими. Правові функції провадяться винятково у правових формах, тому що будь-яка діяльність держави у правовій галузі, однак без правової форми, сприймається як свавілля з боку держави. Виконання правових функцій держави у неправових формах тягне за собою дисфункції держави. За теорією держави та права, відтворюючи державний апарат, держава неминує починає підпорядковувати собі суспільство, і суспільство починає обслуговувати сучасну державу через податки, соціальну політику, систему звітності та ін.

Сучасні демократичні держави, щоб уникнути рис тотальної держави, дедалі більше потребують чіткого структурування власної діяльності, у повсякденних відтворюваних правових формах вирішення типових завдань держави. Звісно, не можна уявити собі державу, яка виконує свої функції лише у правових формах. Втім ігнорування права як засобу вирішення завдань держави, спричиняє такі проблеми, як соціальна несправедливість, беззаконня, порушення правового порядку та інше.

За концептуальними положеннями теорії держави та права, якщо державою нехтуються правові форми виконання неправових функцій (тобто це той випадок, коли держава, яка відмовляється від правового ресурсу), то така держава за сучасних умов виявиться вкрай неефективною і як наслідок – недовговічною.

Таким чином, керуючись нашими дослідницькими завданнями аналізу функцій держави у філософсько-правовій системі концептуальних положень теорії держави та права, ми розглядатимемо функції держави у контексті чіткого розуміння природи держави, а також її змістовного наповнення.

Питання про сутність держави, якщо розглядати його у контексті дослідження функцій держави, є питанням про те, що являє собою з позицій розв'язуваних нами завдань конкретна держава або держава окремо взятого типу.

Таке розуміння сутності держави дає змогу говорити про різне змістовне наповнення поняття «держава» із різних формаційних та цивілізаційних типів, сучасних і несучасних держав, держав із різними правовими системами та інше. Водночас з'ясування відмінностей у сутнісних характеристиках держави не може слугувати підставою для заперечення їхньої спільної природи.

Сучасна епоха відрізняється від попередніх історичних періодів надмірною динамічністю, а значить, призначення держави в житті сучасного інформаційного суспільства змінюється в пришвидшеному темпі. Саме з усвідомлення цього функціональні характеристики держави потребують постійного вивчення, у тому числі у концептуальних положеннях теорії держави та права. Попри те, що держава постійно еволюціонує у процесі розвитку суспільства, трансформує зі змінами історичних умов, однак загалом держава, як вважають дослідники, за природою держава – стала величина, тобто узагальнено – за змістовим наповненням, функціональністю, держава залишається тією самою. Звідси, розрізняючи функції держави, характерні їх на різних етапах розвитку, слід визнати, що є функції держави, які можна назвати універсальними за природою походження.

За природою походження держава є організацією політичної системи суспільства, що забезпечує, гарантує, виконує різні соціально значущі завдання, актуальні для суспільства. У певному контексті державу навіть можна розглядати як специфічний механізм провадження влади, призначений для вирішення значущих для суспільства завдань. Характер таких завдань, розв'язання яких суспільство чекає від держави, зазнає постійних перетворень, однак організаційна природа держави залишається сталою.

За сучасних умов, так само, як і в попередні історичні періоди людської цивілізації, суспільство не в змозі відмовитися від державно-владної організації суспільних відносин. Об'єднання різних соціальних інтересів, раціональне використання всіх без винятку ресурсів, і людських, і природних, розумна побудова суспільних відносин і управління публічними справами загострюють потреба у системній організації способу життя суспільства і правили поведінки у суспільства, а стрімкі та масштабні глобалізаційні процеси вимагають від кожної держави світу входження до світової спільноти на суворо визначених правових та організаційних началах.

Суспільство потребує, відшукує і використовує у власній системно-структурній організації саме державу.

Якщо говорити про специфіку функціонування держави як системи політичної організації суспільства, то її відмінною рисою можна назвати тотальність, тобто вона стосується всіх без винятку членів суспільства, охоплює всіх і поширюється на всіх, є загальною, всеосяжною і повною у межах політико-соціального простору; також до таких ознак слід зарахувати пріоритет публічного інтересу та універсальність. Тотальність передбачає те, що держава як жодне з правових феноменів і як соціальний інститут спроможна проникати у всі сфери життя суспільства, впливаючи на них у процесі функціонування. Саме це варто вважати характерною особливістю функціонування сучасних держав. Держава у своєму функціонуванні завжди орієнтується на загальні потреби суспільства тією мірою, в якій є ефективною як держава. Універсальність тісно пов'язана з тотальністю функціонування держави та полягає в тому, що держава у своєму функціонуванні являє собою інструмент для вирішення будь-яких завдань, незалежно від того, у чому саме вони полягають. Водночас ефективність держави у вирішенні завдань зовнішнього середовища, в якому вона функціонує.

Аналіз змістовності може зазнавати певних трансформацій залежно від внутрішніх умов і держави у контексті дослідження функцій держави у філософсько-правовій системі концептуальних положень теорії держави та права пов'язано з установленням того, що є провідним у характеристиці держави як системи організації суспільних відносин в окремих культурних та історичних умовах, у чому полягає цінність для конкретного суспільства. Фактично йдеться про ті завдання, які є для держави найбільш значущі, які визначають її діяльність.

Слід уточнити, що суспільні відносини ускладнюються через інформативність і глобальність розвитку світу, отже, сфера державного регулювання розширюється, а функції держави набувають різноманітності. Водночас через те, що діяльність сучасного суспільства є соціальним за спрямованістю діяльності, актуалізуються потреби суспільства, а не окремі соціальні групи чи індивідууми, що перебувають при владі.

Таким чином, можемо виділити кілька функцій держави: по-перше, можна говорити про функції, через які безпосередньо виражається природа держави; по-друге, функції держав, які спроможні виконуватися державою відповідно до її змістового наповнення/сутності, однак на цим за змістом і способами реалізації вони здебільшого визначаються за провідними характеристиками держави. Функції, що належать до першої групи, завжди універсальні, характерні для будь-якої держави на будь-якому історичному етапі розвитку; функції, що належать до другої групи, – специфічні, однак на в різні історичні періоди та в різному середовищі й умовах наповнюються специфічним для цього етапу змістом, що впливає і на способи, і на підходи їхньої реалізації.

Саме функції другої групи мають конкретно-історичний характер.

У контексті нашого дослідження функцій держави у філософсько-правовій системі концептуальних положень теорії держави та права, ми розглядаємо не лише змістовне наповнення таких функцій, а й характер наявних між ними зв'язків. І тому, говорячи про універсальність функцій, яка безпосередньо виражає природу держави, і про функції, що відбиватимуть сутнісні характеристики держави, недостатньо лише перерахувати ці функції й дати їхню характеристику. У межах нашого дослідження необхідно з'ясувати наявність або відсутність зв'язків між такими функціями держави, а також визначити специфіку і характер таких зв'язків.

У сучасній теорії держави та права розмежовують функції, що становлять систему, вказуючи на те, що такі функції тісно взаємопов'язані, і як результат – нез'ясованим залишається той факт, у який спосіб реалізація однієї групи функцій держави впливає на виконання другої групи функцій, якими способами та інструментами насправді може бути забезпечене ефективне виконання державою власних функцій.

Висновки. Таким чином, аналіз функцій держави дає можливість зробити певні висновки щодо тенденцій і перспектив подальшого розвитку держави сучасного типу і проваджуваної нею політики, тран-

сформації засобів, методів і прийомів вирішення окремих завдань, що постали на певному історичному етапі. Отже, реалізуючи базові функції, держава забезпечує виконання універсальних завдань. Здійснюючи похідні функції, сучасна держава забезпечує реалізацію актуальності завдань, що постали перед державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Конституція України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Редакція від 30.09.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Вступ до теорії правових систем: монографія / за заг. ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юридична думка, 2006. 432 с.
3. Оніщенко Н.М. Правова система і держава в Україні : монографія. Київ : КНЕУ, 2012.
4. Тодика Ю.М. Тлумачення Конституції і законів України : теорія та практика: монографія. Харків : Факт, 2013. 328 с.
5. Гусарев С., Колодій А. Фундаменталізація теорії держави і права. *Право України*. 2009. № 4. С. 194–196.
6. Безклубий І.А., Гриценко І.С., Шевченко О.О. та ін. Історія українського права : навч. Посібник / за ред. І.А. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. 334 с.
7. Бабкін В.Д. Взаємозв'язок філософії права та загальної теорії держави і права. *Проблеми філософії права*. 2018. № 1. С. 56–60.
8. Балинська О. Семіотика права : монографія. Львів : Львівське ДУВС, 2013. 416 с.

Дубинський І.Ю. ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ СУЧАСНОГО ТИПУ

У статті досліджуються функції держави сучасного типу. Доведено, що існування у держави сучасного типу різних функцій може бути пов'язано не лише з характеристиками держави, а й зі сформованими у конкретному суспільстві принципами розмежування сфер відповідальності між державою і недержавними організаціями, іншими словами, проаналізовано співвідношення держави та громадянського суспільства. Основні функції держави законодавчо закріплені в Конституції України як самоочевидно, так і опосередковано, тобто через інші нормативно-правові інструменти, що, зокрема, стосується конституційних норм щодо змісту і спрямованості діяльності держави та обов'язків держави. Висвітлено, що базові функції держави сучасного типу, якщо розглядати їх з позицій характеру зв'язку з іншими функціями держави, характеризуються ознаками, які властиві системотвірним функціям. Дано визначення системотвірним функціям, як таким, що об'єднує всі інші функції держави, надаючи цілісність, тобто спроможність забезпечити досягнення певного ефекту або результату, отже, системотвірною функцією держави може бути визнана та, виконання якої забезпечує реалізацію мети існування системи та для здійснення якої розрізнені функції інтегруються до єдиної системи та починають виконуватися, погоджуючись між собою. Проаналізовано, що форми, в яких відбувається діяльність держави сучасного типу з реалізації характерних їй функцій, то вони можуть бути як правовими, так і неправовими. Правові функції провадяться винятково у правових формах, тому що будь-яка діяльність держави у правовій галузі, однак без правової форми, сприймається як свавілля з боку держави. Доведено, що виконання правових функцій держави сучасного типу у неправових формах викликає дисфункції у державі. Проаналізовано специфіку функціонування держави сучасного типу як системи політичної організації суспільства, її відмінною рисою якої можна назвати тотальність, тобто стосується всіх без винятку членів суспільства, охоплює всіх і поширюється на всіх, є загальною, всеосяжною і повною у межах політико-соціального простору.

Ключові слова: функції держави, держава сучасного типу, базові функції держави, похідні функції держави, правові та неправові функції держави.

Dubinsky I.Yu. FUNCTIONS OF THE STATE OF THE MODERN TYPE

The article deals with the functions of the state of the modern type. It is proved that the existence of a state of the modern type of different functions may be related not only to the characteristics of the state, but also with the principles established in a particular society by distinguishing the areas of responsibility between the state and non-governmental organizations, in other words, the analysis of the correlation of state and civil society. The main functions of the state are legally enshrined in the Constitution of Ukraine both self-evidently and indirectly, that is, through other normative-legal instruments that, in particular, relate to constitutional norms regarding the content and direction of the state's activities and the responsibilities of the state. It is highlighted that the basic functions

of the state of the modern type, if we consider them from the point of view of the nature of connection with other functions of the state, are characterized by features inherent in system-specific functions. The definition of system-oriented functions as one that unites all other functions of the state, giving integrity, that is, the ability to ensure the achievement of a certain effect or result, therefore, the system-based function of the state can be recognized and the implementation of which ensures the realization of the purpose of the existence of the system and for the implementation of which Disseminated functions integrate into a single system and begin to run in agreement with each other. It is analyzed that the forms in which the activity of the state of the modern type takes place in the realization of the functions characteristic of it, then they can be both legal and inaccurate. Legal functions are carried out exclusively in legal forms, because any activity of the state in the legal field, but without a legal form, is perceived as arbitrariness by the state. It is proved that the execution of legal functions of the state of the modern type in non-legal forms causes dysfunctions in the state. The specificity of functioning of the state of the modern type as a system of political organization of society, its distinctive feature which can be called totality, that is, applies to all without exception of members of society, covers everything and extends to all, is general, comprehensive and complete within the political and social space.

It is shown that the state of the modern type in its functioning always focuses on the general needs of society to the extent that it is effective as a state. It is highlighted that universality is closely connected with the totality of state functioning and consists in the fact that the state of the modern type in its functioning is an instrument for solving any problems, while the efficiency of the state lies in solving the problems of the external environment in which it operates.

It is shown that the analysis of the content can undergo certain transformations depending on the internal conditions and the state in the context of the study of the functions of the state in the philosophical and legal system of the conceptual provisions of the theory of state and law, which is closely connected with the establishment of what is the leading characteristic of the state as an organization social relations in certain cultural and historical conditions.

It is specified that social relations are complicated because of informative and global development of the world, therefore, the sphere of state regulation is expanding, and functions of the state of the modern type acquire diversity.

Several functions of the state of the modern type are singled out: firstly, the functions through which the nature of the state is directly expressed; and secondly, the functions of states that can be fulfilled by the state according to its content/essence. It is proved that the functions belonging to the first group are always universal, characteristic of any state at any historical stage of development; the functions belonging to the second group are specific, but in different historical periods and in different environments and conditions, they are filled with a stage specific to the content that affects both the methods and the approaches to their implementation, and the functions of the second group have specific- historical character.

Key words: functions of the state, state of the modern type, basic functions of the state, derivative functions of the state, legal and illegal functions of the state.